

Відгук
офіційного опонента
на дисертацію Олени Яструб
**«Український духовний спів у композиторській інтерпретації:
від М. Лисенка до О. Козаренка»,**
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»,
галузь знань 02 «Культура і мистецтво»

Дисертація О. Яструб є комплексним науковим дослідженням, присвяченим аналізу українського духовного співу в контексті композиторської інтерпретації, що є вкрай важливою темою сучасного музикознавства. Дослідження охоплює період від творчості М. Лисенка до композитора О. Козаренка, де здобувачка розглядає ключові етапи розвитку духовного співу в українській музичній культурі. Авторка дисертації звертається до цієї теми з позиції глибокого наукового інтересу, що дозволяє їй створити широке та всебічне дослідження.

Актуальність обраної теми обумовлена зростаючим інтересом до вивчення національної духовної спадщини в умовах глобалізації, що привертає увагу дослідників до пошуку нових підходів аналізу музично-культурних процесів у межах окремих національних традицій. Український духовний спів є важливим аспектом національної культурної ідентичності, оскільки втілює в собі не тільки релігійні, а й естетичні цінності української спільноти. Дисертація О. Яструб являє собою перше комплексне дослідження духовного співу як феномена композиторської інтерпретації у творчості митців кінця XIX – XXI ст. У ній здійснено глибокий аналіз творчості М. Лисенка, К. Стеценка, О. Кошиця, М. Федоріва, О. Козаренка, що дозволило авторці виявити нові грані його розвитку. Здобувачка досліджує духовний спів у тісному зв'язку з

історичними та соціокультурними умовами, що призвело до більш глибокого осягнення специфіки українського духовного співу. Науковий підхід дисертантки є оригінальним і новаторським, оскільки О. Яструб не лише аналізує стильові та жанрові особливості творів, але й досліджує їх в контексті естетичних, релігійних, культурних тенденцій. Кваліфікаційна наукова праця відзначається систематичним підходом до аналізу музичних творів та високою теоретичною обґрунтованістю.

З огляду заявленої О. Яструб наукової новизни, а саме: «запропоновано методика аналізу композиторської інтерпретації зразків українського духовного співу, надано авторську дефініцію українського духовного співу; проаналізовано повний корпус духовних творів *a cappella* М. Лисенка; виокремлені жанрово-стильові константи українського духовного співу у композиторській творчості М. Лисенка, К. Стеценка та О. Кошиця; з'ясовано спадкоємність духовного співу в богослужбовій творчості композиторів української діаспори другої половини ХХ століття; здійснено системний аналіз «Острозького триптиха» О. Козаренка як приклад опрацювання православної монодії у композиторській творчості кінця ХХ століття» (с. 26-27 дис.), підтверджується унікальність даної роботи.

При виконанні дослідження авторка використовує широкий спектр взаємодоповнюючих наукових методів, таких як історико-типологічний, історіографічний, феноменологічний, жанровий, стильовий, семантичний, когнітивний, хорознавчий, інтерпретаційний, системно-структурний, що забезпечує достовірність отриманих результатів.

З огляду детального ознайомлення зі змістом дисертації О. Яструб можна стверджувати, що структура кваліфікаційної наукової роботи побудована логічно та послідовно і дозволяє у значній мірі досягти поставленої мети та розкрити завдання, що є беззаперечно виконаними. У

Вступі відображено обґрунтування вибору теми дослідження, визначено мету та завдання, наукову новизну і практичну цінність роботи.

Перший розділ «Духовний спів у музичній культурі України: методологія та історіографія» присвячений формуванню музично-богословської концептосфери дослідження (Підрозділ 1.1) та обґрунтуванню жанру духовного співу як складової історико-стильової системи музичної культури України (Підрозділ 1.2). Так, авторка висвітлює теорію ангелогласного співу, поняття духовності, різновиди духовного співу, поняття Логосу тощо, котрі є вагомими чинниками у висвітленні проблематики Підрозділу 1.1. Цілком можна погодитись із думкою авторки щодо ключових аспектів, а саме: 1) «церковнослов'янська мова <...> є Логосом православного богослужіння на слов'янських землях – мови Богоспількування і віри» (с. 34 дис.); 2) «поняття логоса та музичної інтонації існують в синкретичній єдності та складають основу співу *a cappella* як іманентної властивості духовного співу» (с. 35 дис.). Важливо зазначити, що твердження про Логос О. Яструб базуються на наукових працях українських дослідників І. Романюк, Л. Шаповалової, О. Заверухи, котрі відображені в тексті дисертації та списку використаних джерел.

У Підрозділі 1.2 здобувачка розглянула історико-стильову типологію українського духовного співу спираючись на дослідження науковців І. Романюк, С. Осадчої, Л. Корній, В. Чайки, Б. Сюти, О. Цалай-Якименко, Д. Болгарського, М. Антоненко, М. Антонович та інших. Наведена дисертанткою власна дефініція українського духовного співу, а саме – «феномен музично-виконавської культури, що об'єктивується в історичному хронотопі у творчості *homo credens* за законами Богоспількування в розмаїтті форм/жанрів богослужбового та паралітургічного співочого мистецтва» (с. 62 дис.), є цілком переконливою та аргументованою. Доказовість визначення доведено його апробацією в двох наступних розділах кваліфікаційної наукової праці, в котрих

розглядаються інтерпретаційні зразки творів М. Лисенка, К. Стеценка, О. Кошиця, М. Федоріва, О. Козаренка.

Другий розділ «Духовні піснеспіви в системі індивідуального композиторського стилю: український контекст кінця XIX – першої третини XX століть» присвячений виявленню концептуальних засад українського духовного співу у творчості М. Лисенка (Підрозділи 2.1, 2.2, 2.3), К. Стеценка (Підрозділ 2.4, 2.5) та О. Кошиця (Підрозділ 2.4, 2.6). Так, у Підрозділах 2.1-2.3 авторка зосереджує увагу на творчості М. Лисенка, детально аналізуючи його внесок у розвиток духовної музики та засвідчує, як діяльність митця стала основою для подальшого розвитку українського духовного співу.

У Підрозділі 2.1 дисертантка окреслює духовний універсум життєтворчості М. Лисенка, композитора, відомого як засновника української професійної музики. Підрозділ 2.2 є скарбницею дослідження О. Яструб, в котрому аналітично представлені всі духовні твори *a cappella* митця. На підставі ґрунтовних аналізів творів М. Лисенка здобувачка виявила їх інтонаційний словник, котрий базується на особливостях музичного мислення митця з опорою на народнопісенну традицію та «складається із пісенного архетипу мелодики розвиненого типу (усталені багатократно-повторюванні ладо-мелодичні формули)» (с. 90 дис.) і стильових ознак фактурної будови, а саме: гетерофонії, силабічної ритміки, кобзарсько-лірницької традиції з опорою на думний лад. У Підрозділі 2.3 дисертантка презентує аналіз опери-колядки «Різдвяна ніч» М. Лисенка, де авторка розглянула композиторську інтерпретацію українського духовного співу в рамках світського жанру опери. У Підрозділах 2.4-2.6 О. Яструб приділена увага: відомому твору М. Лисенка, котрий знаний як духовний гімн або молитва за Україну, – «Боже великий, єдиний» у композиторських версіях К. Стеценка та О. Кошиця; «Великого славослів'я» із духовного циклу «Всенічна» та

кондака «Зі святими упокой» із «Панахиди» К. Стеценка; аранжуванню народної псалми «Ой хто, хто Миколая любить» О. Кошиця. На матеріалі презентованих творів композиторів авторкою доведено, що в творчості митців поєднались ознаки музичної стилістики церковної та народної традицій.

У третьому розділі «Спадкоємність традиції духовного співу у творчій практиці другої половини ХХ – початку ХХІ століть» дисертантка зосереджує увагу на дослідженні духовної композиторської творчості митців української діаспори другої половини ХХ століття (Підрозділ 3.1), жанру Літургії в богослужбовій творчості М. Федоріва (Підрозділ 3.2), «Острозького триптиху» О. Козаренка (Підрозділ 3.3). У Підрозділі 3.1 пошукувачка висвітлює діяльність композиторів в еміграції – Є. Мандичевського, М. Гайворонського, А. Гнатишина та М. Федоріва у період заборони духовного співу в Україні з 30-х років ХХ ст. до незалежності та притаманні риси їх духовної творчості.

Підрозділ 3.2 присвячений жанрово-стильовому аналізу «Служби Божої» (1967) для мішаного хору М. Федоріва, в котрому авторкою увиразнено оригінальність мислення митця, його авторського *Я*, що віддзеркалилось в особливостях хорового письма композитора, а саме: застосуванні принципу псалмодії, традиції давньої монодії у єдності з народнопісенним мелодизмом, стилістиці Києво-Печерського розспіву, стилю партесного письма українського бароко; гнучкості та пластичності голосів фактури, притаманні письму композиторів «перемиської школи»; підголосковості фактури; гармонічного виразу; метричної організації тощо. О. Яструб доведено, що «спадкоємність традиції духовного співу у композиторській творчості М. Федоріва приналежна до богослужбової традиції, зокрема до Літургії («Служба Божа»))» (с. 144 дис.).

У Підрозділі 3.3 дисертантка розглядає духовний хоровий цикл «Острозький триптих» О. Козаренка в аспекті композиторської

інтерпретації православної монодії (піснеспівів острозького напіву). Даний хоровий твір митця дослідниця аналізує за трьома рівнями: «образно-семантичним, музично-стилістичним та композиційно-драматургічним» (с. 152 дис.). У представленому творі здобувачка розкриває багатство письма композитора, котре глибоко проникнуте у традицію православної монодії острозького напіву XVI століття.

В аналітичних розділах дисертації відчутні спостереження, властиві лише для мислителя-практика, вони свідчать про глибоке осягнення О. Яструб аналізованого матеріалу. Сильною стороною аналізів є їх багатоаспектна аргументація. Презентовані ґрунтовні аналізи музичних творів композиторів мають вагоме значення як для наукової спільноти, так і для диригентів, виконавців.

Висновки логічно та послідовно узагальнюють результати кваліфікаційної наукової праці. Вони є обґрунтованими та мають практичну цінність для подальшої розробки дослідження. Дисертація О. Яструб приємно вражає високим рівнем наукового обґрунтування, об'ємним і логічно викладеним змістом, формує нове бачення українського духовного співу.

Варто зазначити про важливість презентованих авторкою у роботі Додатків, у котрих викладені іконографічні матеріали, історико-стильова типологія українського духовного співу, подана у таблиці (Додаток 1), нотні приклади творів, аналізовані у кваліфікаційній роботі (Додаток 2), що підтверджує практичну цінність дослідження О. Яструб та сприяє кращому сприйняттю тексту дисертації. Також відзначимо високий рівень достовірності отриманих результатів, що підтверджується використанням у процесі дослідження широкого переліку списку використаних джерел з досліджуваної проблематики (233 найменувань, з яких 220 – українською та 13 – англійською мовами).

Дисертація здобувачки «Український духовний спів у композиторській інтерпретації: від М. Лисенка до О. Козаренка» є беззаперечно значущою у сучасному музикознавстві. Авторські напрацювання викладені у 6 фахових наукових публікаціях (4 – одноосібні, 2 – у співавторстві), 1 – зарубіжній, 7 тезах доповідей у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських конференцій. Варто зазначити, що дані публікації в повному обсязі висвітлюють матеріал розділів дослідження. Кількість і обсяг публікацій відповідають усім чинним вимогам МОН України, що висуваються на здобуття ступеня доктора філософії. У рецензованій кваліфікаційній науковій праці порушень академічної доброчесності не виявлено.

В процесі ознайомлення із текстом дисертації виникли наступні зауваження і запитання.

Зауваження:

У тексті дослідження зустрічаються прикрі одруки та поодинокі орфографічні помилки.

На думку рецензента, чи не убачається доцільним у назві Підрозділу 2.5 «Жанрово-стильові домінанти богослужбової хорової творчості К. Стеценка (на прикладі "Всенічної" та "Панахиди")» вказати найменування презентованих авторкою творів «Велике славослів'я» із духовного циклу «Всенічної» та «Зі святими упокой» із «Панахиди», так як аналізуються О. Яструб лише по одному твору із означених полотен митця?

Запитання:

1. Перше запитання зумовлене відзначеною по тексту дисертації певною термінологічною розмаїтістю. Так, метою дослідження Ви обираєте визначення **концептуальних засад** композиторської інтерпретації українського духовного співу. Далі – у Висновках аналітичних розділів зустрічаємо вказання на здійснене виокремлення

жанрово-стильових констант, музично-стилістичних ознак композиторської інтерпретації українського духовного співу. Чим можна аргументувати доцільність вказаного підходу?

2. У дисертації Ви залучаєте поняття «хорове письмо». Найбільш затребуваним воно виявилось при дослідженні «Острозького триптиха» О. Козаренка. Оскільки хорове письмо є, в тому числі, увиразненням художнього змісту твору в реальному звучанні виконавців і, відповідно, в самому процесі сприйняття твору слухачем, які Ви можете виокремити ключові виконавські принципи, що формують дану взаємодію в духовному циклі О. Козаренка?

3. Якими були критерії відбору музичного матеріалу для аналітичних розділів дисертації? Чи можна запропонувати інших митців/твори для обґрунтування концептуальних засад композиторської інтерпретації українського духовного співу означеного періоду? Якщо так, то які?

Втім, висловлені зауваження та запитання не зменшують загального враження від рецензованої дисертації як самостійної, завершеної праці, що в повній мірі розкриває задекларовану наукову проблему. Вони сприятимуть подальшій розробці актуальної теми дослідження та її глибшому осягненню.

Підсумовуючи вищевказане варто зазначити, що кваліфікаційна наукова робота Олени Яструб **«Український духовний спів у композиторській інтерпретації: від М. Лисенка до О. Козаренка»** – це завершене, самостійне, оригінальне наукове дослідження та є безсумнівним науковим внеском в сучасне музикознавство. Представлена до захисту дисертація розширює, узагальнює й поглиблює знання про український духовний спів і, зокрема, творчість митців М. Лисенка, К. Стеценка, О. Кошиця, М. Федоріва, О. Козаренка. Зважаючи на обґрунтованість положень дисертації, досягнуту мету, розкриті наукові завдання, значний ступінь наукової новизни, практичну цінність

викладеного матеріалу вважаю, що представлена до захисту дисертація відповідає сучасним вимогам МОН України до наукових праць цього рангу, а її авторка Олена Яструб беззаперечно заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» галузі знань 02 – «Культура і мистецтво».

Кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри академічного та
естрадного вокалу Факультету музичного
мистецтва і хореографії Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка

О.Л. Заверуха